

**INDUSTRIAL AND INNOVATION FEATURES OF AGRICULTURAL INDUSTRY'S
DEVELOPMENT IN KAZAKHISTAN**

**ҚАЗАҚСТАНДА АГРОӨНЕРКӘСІП КЕШЕНІНІҢ ДАМУЫНДАҒЫ
ИНДУСТРИЯЛДЫ - ИННОВАЦИЯЛЫҚ БАҒЫТТАРЫ**

N.N. KARMENOVA

Prof.Dr. Kazakh State Women Teacher Training University, nuri2909@mail.ru, Kazakhstan

ABSTRACT

Development study "Green Technology" at the innovation center Kazak-Korea was created in order to integrate agriculture, agricultural education and exchange experiences with the Kazakhstan-Lithuania center.

The task following the strategy of Kazakhstan is to be a competitive state not only the producer of raw materials, but also exporting countries, rural household goods Additional cost above. By 2020, the preparation of educated and qualified professionals received new direction able to make use of innovative technology in the agricultural sector of our country, it was planned to make the model for the centers of education in rural economic goods in Kazakhstan. Kazakhstan will be exporting country rural household goods in the world. In this connection, the scientists in the agricultural sector to perform most of the work

Key words: Investment, market, sector, complex, innovation, retrospectives, communication, engineering, inflation, a shareholder, a farmer, subsidy

АННОТАЦИЯ

Ауыл шаруашылығы саласында ықпалдасу мақсатында құрылған Қазақ-Корей инновациялық орталығында «Жасыл технологияларды» дамыту мәселелері зерттелуде, Қазақстан-Литва орталығында аграрлық білім бағыты бойынша ақпарат алмасып, тәжірибие бөлісу шаралары қолға алынып келеді.

Алдымыздағы стратегиялық міндеттердің бірі - Қазақстанның шикізат өндіруші ғана емес, ауыл шаруашылығында өңделген қосымша құны жоғары тауарларды экспорттаушы ел ретінде бәсекеге қабілетті мемлекет болуын қамтамасыз ету. Сонымен қатар 2020 жылға дейін еліміздің аграрлық саласына инновациялық технологияларды кеңінен өндірісте қолдана білетін білікті, білімді мамандар даярлау ісін жаңаша бағытқа бұрып, Қазақстан ауылшаруашылық тауар өндірушілерге білім тарату орталықтарының моделін қалыптастыру жоспарлануда. Қазақстанның әлемдегі ауылшаруашылық өнімдерін экспорттаушы жетекші елдер қатарына қосылуына мүмкіндігі арта түсетіні сөзсіз. Осы тұрғыдан алғанда аграрлық саланың ғалымдарын үлкен шаруаларды еңсеру ісі күтіп тұр.

Түйін Сөздер: Инвестиция, нарық, сектор, кешен, инновация, ретроспектив, коммуникация, инженерия, инфляция, акционер, фермер, субсидия.

1. РЕЗЮМЕ

Развития исследования «Зеленые технологии» в инновационном центре Казах-Корей была создана в целях интегрирование сельского хозяйства, обмениваются аграрным образованием и опытами с центром Казахстан-Литва.

Задача следующей стратегии Казахстана является быть конкурентоспособной государством не только производителем сырья, но и экспортирующей страной сельско хозяйственного товаров дополнительное стоимости выше. К 2020 году подготовка образованных и квалифицированным специалистов получило новое направление умеющий пользоваться инновационной технологии в аграрной сфере нашей стране, планируется сделать модель центров для образование в сельско хозяйственного товаров в Казахстане. Казахстан будет экспортирующей страной сельско хозяйственного товаров в мире. В связи с этим, ученые в

аграрной сфере выполнить большую часть работы

2. КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

Инвестиция, рынок, сектор, комплекс, инновация, ретроспектив, коммуникация, инженерия, инфляция, акционер, фермер, субсидия.

Қазақстан Республикасы-негізінен аграрлық мемлекет, сондықтан оның шаруашылығының ең басты және маңызды саласы-аграрлық сектор.

Ауылшаруашылығы өзінің даму жолында талай өзгеріске ұшырап келеді. Бұрын Қазақстанда 3000-ға жуық ірі шаруашылықтар, олардың ішінде 2500 дей кеңшарлар және 400ден астам ұжымдық шаруашылықтар тартылып, олардың орындарына 130 мыңнан астам қожалық, фермерлік, ұжымдық, жекеменшік шаруашылық түрлері, өндірістік кооперативтер, акционерлік қоғамдар, жауапкершілігі шектеулі серіктестіктер және басқа да шаруашылықтар құрылды.

Қазақстанда ауылшаруашылығын дамытуға жерінің көлемі өте ауқымды, климаттық жағдайының тиімділігі, табиғи ресурстары да мол болып келуі өте тиімді болып отыр.

2013 жылы қабылданған «Агробизнес-2020» бағдарламасын бекіту туралы Үкіметтің қаулысына тиісті өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Үкіметтің жаңа қаулысы қабылданды. Шын мәнісінде Агроөнеркәсіпті дамыту ел экономикасының басты табыс көздерінің бірі. Осы орайда, Елбасы ауыл шаруашылығы саласындағы кәсіпкерлікті дамыту өте маңызды екенін бірнеше рет қайталап айтқанын үнемі есте тұтқан жөн деп білеміз.

Инвестициялық қаржы салу кезінде агроөнеркәсіптік кешен субъектілерін қаржыландыру керек. Бұл тұрғыда әлемдік озық тәжірибиелерге зер салсақ, шаруашылықтарды барынша ірілендірген жөн. Дамыған елдердегі іргесі мықты ірі шаруашылықтардың бәрі де осы үрдістен өткен. Себебі, тек ірі шаруашылықтар ғана қатаң бәсекелестік жағдайға төтеп береді және әрі қарай еркін дами алады.

Сондықтан мемлекеттік қолдау көрсету мақсатында агроөнеркәсіптік кешен субъектілеріне инвестициялық қаржы салуды қаржыландыруға қатысты қағидаларға бірқатар өзгерістер енгізу керек.

Бірінші кезекте, инвестициялық жобалардың төлқұжаттары жөніндегі қағидалардың қолданыстағы редакциясын түзеткен дұрыс.

Екінші-мал және құс шаруашылықтары мен тағы басқа жобаларға жұмсалатын инвестициялық шығындарды қайта қарап, реттеген жөн.

Үшінші-ретроспективті жобаларды қаражаттандыруға рұқсат берілгені ләзім.

Төртінші-жеміс-жидек өнімдерін сақтайтын кәсіпорындарды құру және дамыту бағытына бөлінетін қаржы көлемін 50 пайызға дейін көбейту шарасы кезек күттірмейтін іс болып отыр.

Бесінші-сүтті қайта өңдеу зауыттарын салып, бұрынғылардың қуатын арттыру қажет. Себебі, оны толық өңдеп шығарып, тиісті жерге жеткізгенге дейінгі шараларға салынған инвестицияның 50 пайызға жуығы жұмсалады екен. Ірі қара малдың еті мен сүтін, сондай-ақ, құс жұмыртқасы мен етін қайта өңдеу саласын дамыту ісі мемлекеттің көмегіне зәру. Себебі бұл тұрғыдағы қолдау шаралары алты жарым жылдан бері өзгеріссіз келеді. Атап айтқанда, 2009 және 2014 жылдары теңге бағамына жасалған түзетулер бөлініп жүрген қаржының құнына әжептәуір әсер еткен.

Мәселен 2008 жылы кез-келген ауылшаруашылық тауарын өндіруші арпаның бір тоннасын 8000 -10 000 теңгеден сатып алған болса, оның қазіргі құны 30 000 теңгеге бағаланып тұр. Яғни 6 жылдан бері арпа құны 3 есеге қымбаттапты. Бұдан бөлек электр энергетикасы 2,5 есеге дейін қымбаттағаны мәлім. Шаруашылықтардың одан әрі өрістеп, дамуы үшін әлі де бірқатар жеңілдіктер қарастырылғаны жөн.

Еліміздегі кейбір облыстарда қайта өңдеу үшін ауылшаруашылық өнімдерін сатып алу шығындарын қаржыландыру бағдарламасы мүлде жоқ. Ондай бағдарлама әзірге 5 облыста ғана бар. «Бизнес жол картасы-2020» бағдарламасының арқасында инфрақұрылым жүргізілді. Және үдемелі индустриялық-инновациялық даму бағдарламасы аясында тындырылуы тиіс шаруалардың бірі-азық-түлік белдеуін қалыптастыру.

«Азық-түлік белдеуін» құрудың негізгі мақсаты-азық-түлік нарығындағы бағаны тұрақтандыру және инфляциямен күрес [1;б.25].

Азық-түлік қауіпсіздігін сақтау бағытындағы жұмыстардың біріншісі агроөнеркәсіп кешенін әртараптандыру. Әсіресе, мал шаруашылығын дамытуға басымдық беру жоспарланып отыр. Яғни бидай алқабы қысқартылып, мал азығы дақылдарының алқабы кеңейтіледі. Мысалы биыл бидай егістігінің көлемі ауылшаруашылығы дақылдарының жалпы көлемінің 55 пайызына (623,8 мың гектар) дейін төмендеді. Сонымен қатар, азықтық дақылдардың егістік алқабы 3,5 пайызға, көкөніс дақылдарының алқабы 3,5 пайызға өсті. Дәнді дақылдар өндірісінің ылғал ресурстарын сақтау технологиясы алқаптардың басым бөлігіне енгізілді (241,7 мың гектар).

Бүгінде елде мал шаруашылығымен айналысатын шаруа қожалықтарына мемлекеттік қолдау бағыттарын кеңейту бойынша белсенді шаралар қабылдануда. Атап айтқанда, фермерлер ендігі жерде техника мен жабдықтар сатып алғанда, бордақылау алаңдарын, репродуктор-шаруашылықтар, құс фабрикалары, ет комбинаттары, құрама жем зауыттары құрылысына және басқа да негізгі құралдарына шығындардың 50 пайызын қалпына келтіру үшін субсидиялар ала алады.

Субсидиялаудың көлемін жыл сайын ұлғайтудың сыртында оңтайландыру жөніндегі шаралар кешенінде субсидиялар төлеу механизмдері де жетілдірілуде, ауыл шаруашылығын басқару саласындағы мемлекеттік қызметтердің тиімділігін төмендетуге бастайтын әкімшілік кедергілер қысқартылуда.

«Агробизнес-2020» мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде саланы кешенді қолдау негізінде Қазақстанның ауыл шаруашылығы саласы өндіріс пен өнім экспорттау көлемін ырғақты түрде ұлғайтуда. Бұл ретте мал шаруашылығы өнімдерінің негізгі түрлерінің айтарлықтай өсуі мамандандырылған аграрлық шаруашылықтарда байқалуда, мұнда бұл көрсеткіш бүтіндей алғанда 13 пайызға артқан.

Бүгін де асыл тұқымды мал басының үлес салмағының бүтіндей алғанда мал шаруашылығы саласында сенімді түрде өсіп отырғанын да оң тенденция ретінде атап өтуге болады. Атап айтқанда, 2014 жылы асыл тұқымды ірі қара мал басының өсуі -8,8, қой -14, жылқы -7, түйе -20, құс -9 пайызға жетті. Қазіргі таңда отандық аграрлық салада байқалып отырған осынау оң тенденциялардың бәрі елдегі кеменгер саясаттың нәтижесі болып табылады. Ал оның оңтайлы қағидаттары Агроөнеркәсіптік кешеннің белсенді өсу деңгейіне шығуына жағдай жасап отыр. Интеграциялық үрдістің жылдам жүруі еліміздің аграрлық секторына айрықша назар аударуды қажет етеді. Ауыл шаруашылығында өнімділікті арттыруды

Елбасы үнемі өз бақылауында ұстап, азық-түлік импортын барынша азайтып, керісінше, оны экспорттауды үндеп келеді. Мемлекет басшысының тапсырмасын мүлтіксіз орындау үшін саладағы бизнестің өркендеуіне мемлекет тарапынан кешенді қолдау керек. Әтпесе, Дүние жүзілік сауда ұйымына осы халде енсек, аграрлық сектордың ахуалы тым қиындауы ықтимал.

Қазақстан – Жапония инновация орталығының ғалымдары өткен жылдың өзінде Білім және ғылым министрілігі қаржыландыратын екі гранттық жоба бойынша зерттеу жұмыстары мен айналысуда. Олар – қаржы көлемі 4,0 млн теңгені құрайтын «Қазақстанның түрлі климаттық және экологиялық аймақтарындағы бал арасы тіршілік өнімдерінің атомдық-кристалдық құрылымы, морфологиясы және физико-химиялық қасиеттері» жобасы және 10 млн теңгені құрайтын «Биосенсорлы жартылай өткізгіштерді өндіру және олардың негізінде адам альбумінінің конформациялық өзгерістерін зерттеу» жобасы. Қазіргі уақытта Жапонияның

Kwansei Gakuin университетінің профессоры Хидетоши Сатоның зертханасымен бірлесе қан сарысуына спектрометриялық зерттеулерді жалғастыруда. Ф.Д.Овчаренко атындағы биокolloидты химия институтымен бірлесіп металл-микроэлементтердің пробионт-бактериаларға өсері бойынша зерттеулер жүргізілуде. Осы орталықты бүгінгі күні ауыл шаруашылығы өнімдері және азық-түлік сапасы мен қауіпсіздігін қамтамасыз ететін ұлттық орталыққа айналдыру алғышарттары жасалында.

Бұған қоса ауыл шаруашылығы саласында ықпалдасу мақсатында құрылған Қазақ-Корей инновациялық орталығында «Жасыл технологияларды» дамыту мәселелері зерттелуде, Қазақстан-Литва орталығында аграрлық білім бағыты бойынша ақпарат алмасып, тәжірибие бөлісу шаралары қолға алынып келеді.

Алдымыздағы стратегиялық міндеттердің бірі - Қазақстанның шикізат өндіруші ғана емес, ауыл шаруашылығында өңделген қосымша құны жоғары тауарларды экспорттаушы ел ретінде бәсекеге қабілетті мемлекет болуын қамтамасыз ету. Сонымен қатар 2020 жылға дейін еліміздің аграрлық саласына инновациялық технологияларды кеңінен өндірісте қолдана білетін білікті, білімді мамандар даярлау ісін жаңаша бағытқа бұрып, Қазақстан ауылшаруашылық тауар өндірушілерге білім тарату орталықтарының моделін қалыптастыру жоспарлануда. Қазақстанның әлемдегі ауылшаруашылық өнімдерін экспорттаушы жетекші елдер қатарына қосылуына мүмкіндігі арта түсетіні сөзсіз. Осы тұрғыдан алғанда аграрлық саланың ғалымдарын үлкен шаруаларды еңсеру ісі күтіп тұр.

Ауыл шаруашылығы министірлігі дайындаған «Агробизнес-2020» бағдарламасы ауылшаруашылық тауарларын өндірушілердің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға жаңа мүмкіндіктер береді. Оның негізгі мақсаттарына қол жеткізу үшін төрт бағыт бойынша жұмыстар жүргізілуде.

Бірінші бағыт-қаржылық сауықтыру. ауылшаруашылық тауар өндірушілерді қаржы арқылы жүзеге асыру, мысалы, «ҚазАгроҚаржы» АҚ тауар өндірушілерге лизингке техника алуға жеңілдік беріп отыр.

Екінші бағыт-агроөнеркәсіптік кешен субъектілері үшін тауарлардың қолжетімділігін жоғарылату бағыты.

Үшінші бағыт-агроөнеркәсіпке керекті зертхана, фитосанитарлық бөлім, ветеринарлық зертханалар құру, сондай-ақ мал шаруашылығы, егін шаруашылығын сумен толық қамтамасыз ету.

Ең соңғы бағыт-агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік реттеу жүйесінің тиімділігін арттыру. Осындай игі жобалар ауылда бизнестің дамуына, салаға инвестицияның келуіне, бөлініп жатқан қаржының тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді деп күтілуде. Осы бағдарлама негізінде ауыл шаруашылығын дамыту мақсатында 2013-2020 жылдар аралығына мемлекет тарапынан 3122,2 млрд. теңге бөлу қарастырылған. Бұл ретте отандық аграрлық білім мен ғылым саласы мамандарына үлкен жауапкершілік жүктеледі. Соның бірі ғылым, білім және өндірісті нақты интеграциялау [2;б.10].

Ауыл шаруашылығында қордаланған, шешілмеген мәселелер әлі де жетерлік. Осы орайда Елбасы ұсақ кәсіпорындар мен жеке кәсіпкерлерді орта деңгейге көшіру үшін жағдай жасап, ірілендірудің алғышарттарын қалыптастыру талабын қойып отыр. Осы талаптарды орындаудың басты жолы-ұсақ шаруаларды кооперацияға біріктіріп, кластерлік бағыттарды дамыту. Аграрлық секторды жаңғырту және алдыңғы қатардағы озат агротехникалық шараларды өндірісте тиімді қолдану үшін ірі тауарлы кәсіпорындар қажет. Қазіргі кезде Қазақстанда кооператив құрамына кірген шаруа қожалықтарының үлесі 1,5 пайыздан аспайды. Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының мәліметтері бойынша, дамыған елдерде бұл көрсеткіштер өте жоғары. Мысалы АҚШ-та-100 пайыз, Испанияда-120 пайыз, Францияда-100 пайыз, Нидерландыда-140 пайыз. Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешені дамуы жер көлемінің үлкен болуымен, сонымен қатар пайдалы

табиғи қазбалардың мол болуы. Десек те, бүгінгі күні 180 млн.гектар жайылымның 40 млн. гектары жарамсыз болып отыр. Мамандардың айтуы бойынша, осыдан 20 жыл бұрын елімізде 55 мыңдай құдық болған. Бірақ қаржылық дағдарыс кезінде көбінің жұмысы тоқтап қалған. «Агробизнес-2020» бағдарлама аясында 2020 жылға дейін 8 миллион гектар жайылым айналымға ендіріліп, 4 мың құдық қазу ісі жүзеге асырылуда.

Соңғы жылдары экономикасы дамыған елдердің ауыл шаруашылығындағы еңбек өнімділігі біртіндеп дамушы елдерге де ауысуда. Осы заманғы агротехникалық шараларды кеңінен пайдалану негізінде ауыл шаруашылығын қайта түлету ХХ ғасырдың 60-жылдарынан басталған "жасыл революция" арқылы жүзеге асуда. Жасыл революцияның негізі болып табылатын басты мәселелерге — мәдени өсімдіктердің өнімділігін арттыратын және егістік жерлерді пайдалану мүмкіндігін кеңейтетін дақылдардың тез пісетін сорттарын шығару, суландыру шараларын ұлғайту жатады. Өйткені жаңа сорттар қолдан суарған жағдайда ғана өзінің жақсы қасиеттерін көрсетіп сапалы өнім береді. Сонымен қатар осы заманғы техниканы, тыңайтқыштар мен зиянкестерге қарсы улы химикаттарды кеңінен пайдалану шаралары жатады. Жасыл революция нәтижесінде кейбір дамушы елдер өздерінің астыққа мұқтаждығын өтеді, дәнді дақылдар шығымдылығы екі-үш есеге артып, аштықты жоюға мүмкіндік туды. Әсіресе бұл құбылыс халық саны қарқынды өсіп жатқан Мексика, Үндістан және Қытай елдерінде белең алады. Негізінен, шетелдік компаниялар мен ірі қожайындарға тиесілі жерлерге ғана ықпал етті. Сонымен бұл революция дамушы елдер ауыл шаруашылығының артта қалуы табиғи себептерге ғана емес, ең алдымен, әлеуметтік-экономикалық жағдайларға байланысты болатынын тағы да көрсетті. ХХ ғасырдың 80-жылдары басым түрде дамыған елдер аясында екінші "жасыл революция" немесе биотехнологиялық революция (нанотехнология) жүрді. Ауыл шаруашылығы даму бағыттарына қарай интенсивті және экстенсивті болып бөлінетіні бізге таныс. Қазіргі ауыл шаруашылығына тән басты белгі — бір немесе бірнеше өнім түрлерін өндіруге мамандану. Жалпы өнімнің құрамы мен мөлшері сұранысқа, табиғи және әлеуметтік-экономикалық жағдайларға, көлікпен жабдықталуына, әр елдің экономикалық, географиялық жағдайына тәуелді [3;б.9].

Сондықтан мемлекет анықтаған талаптар бойынша интеллектуалды ұлт ретінде қалыптасқан, дамыған Қазақстан қоғамын құру үшін шешілетін міндеттерді айқындап, оларды кезең-кезеңімен жүзеге асыруға әрқайсымыздың қосар үлесіміз мол болуға тиісті.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қ.Әрінов, А.Нағымтаев, М.Ысқақов, Н.Серікбаев, И.Жұмағұлов - Агрономия негіздері. Оқулық Астана-2007 ж
2. Сулейменов М.К. Агротехника яровой пшеницы Алматы; Қайнар,1973
3. Қ.Жаңабаев, С.Арыстанғұлов Агрономия негіздері.Оқулық Астана-2010 ж
4. www.egemen.kz
5. <http://pr-hal.kz/>